

3. Morfosintaktička adaptacija germanizama

3.1. Empirijska analiza i načela klasifikacije

Polazeći od de Saussureova modela jezičnoga znaka koji čine označitelj i označenik, u procesu jezičnoga posuđivanja postoje načelno tri mogućnosti odnosa prema označitelju modela: preuzimanje označitelja (rezultat je importacijska posuđenica), zamjena označitelja već postojećim ili novotvorenim leksemom označiteljem u jeziku primaocu (rezultat: supstitucijska posuđenica), te istovremeno djelomično preuzimanje i djelomična zamjena (rezultat su importacijsko-supstitucijske posuđenice). U našem radu koncentrirali smo se na sve vrste posuđenica u kojima se pojavljuje strategija preuzimanja čitavoga označitelja ili jednoga njegovoga dijela. Pritom smo uočili sljedeće pojave:

I. Postoje replike, leksemi, integrirani u jezik davalac strategijom preuzimanja ili importacije:

1. Na temelju semantičko-sintaktičkoga kriterija određene replike mogu se uvrstiti u određenu vrstu riječi, no u odnosu na ostale pripadnike te vrste riječi one pokazuju drugačije fleksijsko ponašanje. U našem korpusu tome je tako s nesklonjivim pridjevima poput *f'ēš*, *fr'aj*, *štr'am*, koji se nisu uklopili u tipične morfološke paradigme pridjeva u govorima đurđevečke Podravine.

2. Brojne su replike koje se u smislu pripadnosti pojedinoj vrsti riječi i uklopljenosti u odgovarajuće paradigme ni po čemu ne razlikuju od ostalih pripadnika te vrste riječi. Pritom morf modela može biti podudaran s osnovnim likom modela (u imenica i pridjeva) ili pak jednim segmentom osnovnoga lika modela, primjerice glagolskom osnovom ili jednim od dijelova imenice složenice. Takav je slučaj npr. kod imenica *št'e:nga* (< *Stiege*) ili *g'iter* (< *Gitter-ziegel*), glagola *ša:c'ati* (< *schätzen*) i pridjeva *fr'i:ški* (< *frisch*).

II. Postoje replike, hibridne posuđenice, koje su integrirane kombiniranim morfološkim strategijama djelomičnoga preuzimanja i djelomične zamjene, pri čemu zamjenski element jezika davaoca može nositi značenje samo zamijenjenoga segmenta modela (*štep-sv'i:la* < *Stepp-seide*), ali i značenje cjelokupnoga modela (*gros-b'a:ka* < *Groß-mutter*). Zabilježene su i reduplicirane replike s preuzetim označiteljem modela i sraštenim prijevodnim ekvivalentom riječi jezika primaoca (*dirin-d'ekla* < *Dirn* + *d'ekla*, *azomd'a:kle* < *also* + *d'a:kle*).

III. U jeziku primaocu postoje leksičke jedinice, izvedenice i složenice, kojih je barem jedna komponenta već neka druga replika (koja može biti postulirana ili potvrđena u kojem drugom varijetetu hrvatskoga) ili jedan njezin segment:

1. Neke leksičke jedinice izvedene su od već postojeće replike i odgovarajućega sufiksa ili prefiksa jezika davaoca: *japate:kar'ica* < *japat'e:kar* + *-ica*, *našpo:t'ati* < *na-* + *špo:-t'ati*.

2. Neke leksičke jedinice složene su od već postojeće replike i nekog leksema jezika davaoca koji nije replika, npr. *špajzpij'a:nec* < *špa:jza* + *pij'a:nec*.

3. Neke leksičke jedinice tvorene su od neposuđenoga leksičkoga morfema i osamostaljenoga sufiksa koji se inače pojavljuje u brojnim replikama, npr. *kos'a:lin* 'žvakaća guma' < *kos'ati* 'žvakati' i *-lin* (< *-el*).

4. Neke leksičke jedinice tvorene su od leksičkoga morfema već postojeće replike kao osnove i osamostaljenoga stranoga sufiksa, npr. *c'u:ger* < *cug'ati* + *-er*.

Ova analitička zapažanja o raznim vrstama posuđenica i njihovim obilježjima mogu poslužiti kao podloga za sintetički prikaz posuđenica, odnosno njihovu klasifikaciju.

Prema tome, sve se posuđenice mogu podijeliti u dvije velike skupine izravnih i neizravnih posuđenica, ovisno o tome je li posuđenica nastala izravnim cjelovitim ili djelomičnim preuzimanjem modela ili je pak tvorena od već postojećih posuđenica.

Izravne posuđenice mogu biti tvorene strategijom cjelovitog preuzimanja ili pak kombinacijom djelomičnog preuzimanja i djelomične zamjene. U prvom slučaju radi se o jednostavnim posuđenicama, u drugome o hibridnim složenicama ili poluprevedenicama.

Za adaptaciju izravnih jednostavnih posuđenica, koje "vjerno" odražavaju morf modela, karakteristična je minimalna ili nikakva fleksijska prilagodba u skladu s pripadnom vrstom riječi, pa ih kao takve možemo podijeliti na adaptirane i neadaptirane posuđenice. Ovisno pak o tome je li kao model morfa poslužila osnova modela ili pak koji njegov dio, možemo govoriti o prototipno, odnosno eliptično adaptiranim posuđenicama.

Osim prototipnih hibridnih složenica, kod kojih je jedan segment nastao preuzimanjem, a drugi zamjenom, zabilježili smo i one kod kojih je dio nastao zamjenom zapravo prijevodni ekvivalent značenja kompletnoga modela. Tu osobinu imaju i hibridne složenice kod kojih je ujedno preuzet i čitav plan izraza modela. Ove dvije vrste hibridnih složenica možemo nazvati djelomično i prototipno redupliciranim hibridnim složenicama.

Neizravne posuđenice, tvorene od već postojećih replika ili njihovih segmenta, mogu se podijeliti na prototipne neizravne posuđenice i pseudoposuđenice. Prototipne neizravne posuđenice dijele se nadalje na neizravne izvedenice i neizravne složenice. U neizravne izvedenice ubrajamo prototipne neizravne izvedenice i eliptične neizravne izvedenice. Obilježje potonjih je da je kao morf modela poslužio samo jedan segment plana izraza modela. Pseudoposuđenice mogu biti tvorene od oba posuđena elementa, pa ih nazivamo prototipnim pseudoposuđenicama, ili pak od neposuđene osnove i posuđenoga nastavka. Potonje pseudoposuđenice nazivamo sufiksanim pseudoposuđenicama.

1. Izravne posuđenice

1.1. Jednostavne posuđenice

1.1.1. Neadaptirane posuđenice

1.1.2. Adaptirane posuđenice

1.1.2.1. Prototipno adaptirane posuđenice

1.1.2.2. Eliptično adaptirane posuđenice

1.2. Hibridne složenice

1.2.1. Prototipne hibridne složenice

1.2.2. Reduplicirane hibridne složenice

1.2.2.1. Prototipno reduplicirane hibridne složenice

1.2.2.2. Djelomično reduplicirane hibridne složenice

2. Neizravne posuđenice

2.1. Prototipne neizravne posuđenice

2.1.1. Neizravne izvedenice

2.1.1.1. Prototipne neizravne izvedenice

2.1.1.2. Eliptične neizravne izvedenice

2.1.2. Neizravne složenice

2.2. Pseudoposuđenice

2.2.1. Prototipne pseudoposuđenice

2.2.2. Sufiksne pseudoposuđenice

Slika 5 – Klasifikacija posuđenica prema morfosintaktičkoj adaptaciji

3.2. Klasifikacija germanizama prema morfosintaktičkoj adaptaciji

3.2.1. Izravne posuđenice

3.2.1.1. Jednostavne posuđenice

3.2.1.1.1. Neadaptirane posuđenice

Većinu neadaptiranih posuđenica čine u našem korpusu pridjevi⁴⁰ poput *fr'aj*, *fr'o:*, *š'ik*, *šl'ank*, koji se, za razliku od tipičnih hrvatskih pridjeva, ne dekliniraju. No, u semantičko-distribucijskom smislu uglavnom se ne razlikuju od drugih pridjeva – nose dodatnu informaciju o imenici uz koju dolaze, a na sintaktičkoj se razini realiziraju bilo kao atributi bilo kao dijelovi imenskoga predikata. Neki od njih pokazuju ograničenje u distribuciji, npr. pridjev *fr'o:* ne može biti u atributivnoj funkciji. U semantičkom smislu neadaptirani pridjevi pripadaju skupu opisnih pridjeva, a nismo zabilježili nijedan gradivni ili posvojni pridjev.⁴¹ Naime, gradivni i posvojni pridjevi u istraženom korpusu pripadaju skupini neizravnih izvedenica (npr. *cigl':eni*, *šna:jd'arov*). S obzirom na stupnjevanje, uz nesklonjive pridjeve koriste se perifrastične sintagme s pozitivom i oblicima *v'išę*, *b'olję* za komparativ, te *na:j-v'išę*, *na:jb'olję* za superlativ.

I inače su nesklonjivi pridjevi u podravskom dijalektu i drugim inačicama hrvatskoga jezika posuđenice (npr. iz engleskoga *f'it*, *s'uper*, iz francuskoga *bord'o:*). Imajući u vidu da se svi ti pridjevi u gramatičkom smislu jednako ponašaju, bez obzira kojem jeziku davaocu pojedini model pripada, bit će da je riječ o inovaciji u sustavu hrvatskoga jezika koja ne diferencira između pojedinih jezika davalaca.⁴² U iznimnim slučajevima takvo gramatičko ponašanje može imati i “domaća” leksička jedinica, npr. popridjevljeni predmetak *naj*,⁴³ koji se također može ubrojiti u skupinu nesklonjivih pridjeva.

U popisanom korpusu imenica *ringer'a:ja* jedina je nesklonjiva, neadaptirana imenica.

⁴⁰ O pridjevskim paradigmama u podravskom dijalektu usp. Maresić (2000: 111-120), gdje se podskup nesklonjivih pridjeva ne tematizira.

⁴¹ O podjeli pridjeva u hrvatskom jeziku na opisne, gradivne i posvojne usp. Barić i dr. (1990: 91). Iscrpan prikaz tvorbe hrvatskih pridjeva daje Babić (1986: 335-446).

⁴² Filipović (1986: 145) indeklinabilnost anglicizama iz svoga korpusa pogrešno pripisuje utjecaju engleskoga smatrajući da su kao takvi “kompromisne replike jer su zadržali osobinu engleskih pridjeva (nepromijenjivost), a nisu preuzeli glavne karakteristike pridjeva u hrvatskom (označivanje roda, broja i padeža)”. Usp. i diskusiju Filipovićeve modela transmorfemizacije u ovome radu.

⁴³ Anić (1994: 504) navodi ovu jedinicu isključivo kao predmetak, ne tematizirajući mogućnost pridjevske službe, što je ilustrira stih iz šlagera osamdesetih: “Ti si mi bila u svemu naj, naj, naj, / i u dobru i zlu. /Htjela ili ne, ti si meni sve / naj, naj, naj, naj.”

3.2.1.1.2. Adaptirane posuđenice

a) Prototipno adaptirane posuđenice

Većina posuđenica u našem korpusu su adaptirane imenice. U morfosintaktičkom smislu nimalo se ne razlikuju od ostalih imenica koje nisu posuđenice, tako da se mijenjaju u rodu, broju i padežu.

Što se tiče pridruživanja roda, uglavnom se radi o primjeni analogije prema formalnom kriteriju završnoga glasa. Ako posuđenica završava suglasnikom, bit će muškoga roda i pripadati imeničkoj vrsti *a*.⁴⁴ Završava li na *-a*, pripada skupini imenica ženskoga roda i vrsti *e*. Potvrđena je i imenica na *-o*, *gęst'a:po*, pl. *gęst'a:pi*, pripadna imeničkoj vrsti *a*. Niti jedna imenica iz ove skupine ne pripada vrsti *i*.

Osim fonetske analogije, pri pridruživanju roda produktivna je i konceptualna analogija. To znači da se rod posuđenice ravna prema rodu leksema koji označuju koncepte slične konceptu što ga označuje posuđenica. Takav je slučaj, primjerice, s imenicama *rajt'o:zę* i *špilh'o:zę*, koje su pluralia tantum kao i leksemi *l'ačę* 'hlače', *g'ačę*.⁴⁵ U istraženom korpusu imamo i primjere kada se za isti model u jednom slučaju primijenila fonetska, a drugi put konceptualna analogija, npr. *z'oken*, *z'okni* (Vir), odnosno *z'okna*, *z'oknę* (Đurđ).

Završavaju li dočetakom *-lin*, imenice iz ove skupine mogu imati dulju i kraću množinu, tako *šar'a:jzlin* 'žarač', mn. *šara:jzl'ini*, odnosno *kn'e:glin*, mn. *kn'e:gli*.

Većina glagola koji se mogu svrstati u skupinu prototipno adaptiranih posuđenica ima nastavak *-ati* (*špi:l-'ati*, *je:kl-'ati*, *frle:z-'ati*), koji je kao takav i najproduktivniji u našem korpusu. U znatno manjem broju zastupljeni su nastavci *-noti* (*štos-n'oti*, *druk-n'oti*, *kuš-n'oti*), *-uvati* (*kuš-uv'ati*, *dek-uvat'i sę*), *-eti* (*fal-'eti*) i *-iti* (*mort-'iti*). Većina glagola, osim onih s nastavkom *-noti*, su nesvršeni. Njihovi svršeni oblici tvore se odgovarajućim prefiksima, pa se kao takvi ubrajaju u skupinu neizravnih izvedenica. Neki glagoli tijekom adaptacije postaju refleksivni, što je vjerojatno rezultat konceptualne analogije prema glagolima koji izražavaju slične koncepte.

Osim nesklonjivih pridjeva, u korpusu je zabilježen i manji broj sklonjivih, opisnih pridjeva, pripadnih skupini prototipno adaptiranih posuđenica. Takvi su primjerice pridjevi *f'ajt-en* 'vlažan', *lęd'ič-en* 'neoženjen', *fr'i:š-ki* 'svjež'. Ostali pridjevi, gradivni i posvojni, tj. odnosni pripadaju skupini neizravnih posuđenica.

⁴⁴ "Za tvorbu oblika imenica služe nastavci triju vrsta, koje se prema nastavku u gen. jedn. zovu vrsta *a*, vrsta *e* i vrsta *i*. Nastavci se dodaju na osnovu, koja se dobije ako se u gen. jedn. izostavi nastavak." (Barić i dr. 1990: 67).

⁴⁵ S obzirom na djelovanje obiju strategija pridruživanja roda, fonetske i konceptualne, treba ih posebno proučiti za svaki pojedinačni slučaj.

Većina nesklonjivih pridjeva može se koristiti i u funkciji priloga. Iako se prilozi ubrajaju u promjenjive vrste riječi, oni ne označavaju rod, broj i padež, pa se nesklonjivi pridjevi u službi priloga mogu smatrati prototipno adaptiranim posuđenicama, baš kao i njima slične posuđenice koje se koriste isključivo kao prilozi, npr. *šn'el*. Inače, u podlozi replike priloga može biti i kakva sintagma, npr. *apt'a:k < Habt acht!*

S obzirom na pragmatičku funkciju u uskličnim rečenicama, pojedini se prilozi i pridjevi mogu koristiti i kao uzvici, npr. *k'uš!*, *apt'a:k!*, *cur'uk!*, *cur'ik!*, *šn'el!*. Isključivo kao uzvik koristi se posuđenica *'auf*.

Brojevi *cv'ancik* i *f'ircik* koriste se samo u sklopu kartaške terminologije, iako im i tu konkuriraju brojevi *dv'ajst* i *četrd'ešet*.

b) Eliptično adaptirane posuđenice

Sve eliptično adaptirane posuđenice u našem korpusu su imenice. U te imenice ubrajaju se između ostalih sljedeće posuđenice: *g'iter* (< *Gitter-ziegel*), *'o:ber* (< *Ober-kellner*). Strategija eliptične tvorbe riječi može se primijeniti i u jeziku davaocu, ali i u jeziku primaocu.

3.2.1.2. Hibridne složenice

Osim jednoga priloga, sve hibridne složenice su imenice. Protipne hibridne složenice su npr. *štep-sv'i:la* (< *Stepp-seide*), *veš-k'u:jna* (*Wäsche + k'u:jna*), *brk-b'i:nda* (< *Schnurrbart-binde*). Primjeri za prototipno reduplicirane hibridne složenice: *dirin-d'ekla* (< *Dirn* 'djevojka' + *d'ekla* 'djevojka'), *azom-d'a:klę* (*also* 'dakle' + *d'a:klę*). Djelomično reduplicirane hibridne složenice su npr. *gros-b'a:ka* (< *Groß-mutter* 'baka' + *b'a:ka*), *špic-na:d'imek* (< *Spitz-name* 'nadimak' + *na:d'imek*).

3.2.2. Neizravne posuđenice

3.2.2.1. Prototipne neizravne posuđenice

3.2.2.1.1. Neizravne izvedenice

Kao neizravne izvedenice u našem se korpusu pojavljuju imenice, pridjevi i glagoli. Uzme li se u obzir da je rječotvorbena strategija izvođenja u hrvatskom jeziku iznimno plodna, gotovo da je i nemoguće utvrditi točan broj neizravnih izvedenica među germanizmima u govorima đurđevečke Podravine.

Tako se imenice neizravne izvedenice mogu izvesti iz drugih imenica (*japate:kar-'ica* < *japat'e:kar* + *-ica*; *grunt-'a:š* < *gr'unt* + *-aš*; *š'oc-a* < *š'oc* + *-a*) i glagola (*lifr-'anję* < *lifr'ati* + *-anję*). Pridjevi se pak izvode od imenica, u prvom redu posvojni i gradivni (npr. *šna:jd'ar-ov*, *šna:jd'ar-ski*; *cigl-'ę:ni*). Svi prefigirani glagoli, koji su u pravilu svršeni, ubrajaju se u neizravne izvedenice (npr. *z-di:nst'ati*, *po-cukor'iti*, *pre-šalt'ati*, *na-rikt'ati* i mnogi drugi).

Poseban slučaj neizravnih izvedenica su eliptične neizravne imenice. Tvore se od segmenta označitelja modela i kakvoga nastavka jezika primaoca, npr. *rink-'a:č* < *Ringel-taube*.

3.2.2.1.2. Neizravne složenice

Neizravne složenice tvore se od već postojeće replike i kakvoga leksema jezika primaoca koji nije replika. Neizravne se složenice relativno rijetko pojavljuju u korpusu. Primjer: *špajzpij'a:nec* 'potajni alkoholičar' < *šp'a:jza* + *pija:n'ec*.

3.2.2.2. Pseudoposudenice

3.2.2.2.1. Prototipne pseudoposudenice

U protipne pseudoposudenice ubrajamo lekseme jezika primaoca koji su tvoreni od elemenata replika, odnosno u slučaju nastavaka, dijelova replika; tako *běžec-'e:rati* (**besetz-ieren*), *c'u:g-er* (**Zug-er*).

3.2.2.2.2. Sufiksne pseudoposudenice

Sufikslnim pseudoposudenicama smatramo one lekseme jezika primaoca koji se tvore od kojega domaćega leksema i posuđenoga sufiksa za koji se čini da se osamostalio zbog zastupljenosti u brojnim replikama. U našem korpusu takav je, primjerice, sufiks *-lin*, zastupljen ne samo u brojnim izravnim posuđenicama koje označavaju predmete, nego i u desetak leksema kojih su osnove domaći morfemi.⁴⁶

4. Imenice

Oslanjajući se na tradiciju starih hrvatskih gramatičara, hrvatski standardolozi i dijelektolozi kao kriterij za podjelu imenica uzimaju nastavak imenice u genitivu jednine. Prema tom kriteriju podravski kajkavski govori imaju tri vrste imenica: vrstu *a*, vrstu *e* i vrstu *i*. Vrsta *a* ima dvije podvrste: imenice muškoga i srednjega roda. Imenice ženskoga i muškoga roda koje završavaju na *-a* čine vrstu *e*, dok vrsti *i* pripadaju imenice ženskoga roda s nastavkom *-Ø*. U korpusu germanizama u govorima đurđevečke Podravine jedino nisu zastupljene imenice koje pripadaju vrsti *i*.

Deklinacijski sustav obuhvaća sedam padeža u jednini i množini. Doduše, vokativ je uvelike izjednačen s nominativom, no "neke su kategorije imenica zadržale poseban oblik za taj padež pa je on ipak uvršten u deklinacijski sustav" (Maresić 2000: 49).

⁴⁶ Iz đurđevečkoga imamo sljedeće potvrde: *dog'a:-lin* 'visok i mršav muškarac', *d'rb-lin* 'nespretnjaković', *drž'a:-lin* 'držalo', *kos'a:-lin* 'žvakača guma', *kv'ac-lin* 'loptasti završetak dječje pletene kape', *prck'e:t-lin* (šalj.) 'bučni motorkotač', *prcm'e:z-lin* (šalj.) 'malo dijete', *puv'a:-lin* (šalj.) 'usta' (u kontekstu kada se netko, obično dijete žali da mu je npr. juha prevruća), *šm'r:k-lin* 'iscjedak iz nosa', *štakor-l'i:n* 'otrov za štakore'. Potvrđen je i jedan primjer za sufiks *-a:jzlin* u riječi *gur'a:jzlin* (prema *g'urav* 'mršav'), tvorenoj prema analogiji iz rugalice *gur'a:jzlin* – *šar'a:jzlin*, u kojoj se mršava osoba uspoređuje sa žaračem. S obzirom na diskutabilnost njihova statusa unutar posuđeničkoga korpusa, sufiksne pseudoposudenice nisu uključene u *Rječnik modela i replika*.